

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

ILMIY-AMALIY JURNAL

2024-yil 2-son

VOLUME 4 / ISSUE 2 / 2024
ISSUE DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.4.2.

ISSN 2181-2179
DOI: 10.51788/TSUL.CCJ.

Crossref
Content
Registration

MUASSIS:
TOSHKENT DAVLAT
YURIDIK UNIVERSITETI

“Kriminologiya va jinoiy odil sudlov” ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Ushbu jurnal O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Muharrirlar:

Y. Mahmudov, M. Sharifova,
Y. Yarmolik, E. Mustafayev

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1386.

Jurnal 24.06.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog‘oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog‘i: 7,2.

Adadi: 100. Buyurtma: № 88.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

N. Salayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

BOSH MUHARRIR

S. Samadov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi boshlig‘i v.v.b.

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

D. Bazarova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

MAS‘UL MUHARRIR

K. Hakimov – TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrası mudiri, yuridik fanlar doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

M. Rustambayev – O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

F. Raximov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

Q. Abdurasulova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

V. Davlyatov – yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

S. Niyozova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar doktori

Sh. Haydarov – Toshkent davlat yuridik universiteti professor v.b., yuridik fanlar doktori

R. Kabulov – O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Umirzakov – O‘zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

A. Baratov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar nomzodi

I. Astanov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

B. Pulatov – O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ:
ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Криминология и уголовное правосудие» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 18 марта 2021 года с удостоверением № 1160.

Этот журнал создан при сотрудничестве с Правоохранительной академией Республики Узбекистан.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Редакторы:

Й. Махмудов, М. Шарифова,
Е. Ярмолик, Э. Мустафаев

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.

Тел.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Факс: (0371) 233-37-48.

Веб-сайт: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1386.

Журнал передан в типографию
24.06.2024.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 7,2. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 88.

Отпечатано в типографии ТГЮУ.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Н. Салаев – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С. Самадов – врио начальника Правоохранительной академии Республики Узбекистан

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Д. Базарова – доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

К. Хакимов – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

М. Рустамбаев – доктор юридических наук, профессор, ректор Университета общественной безопасности Республики Узбекистан

Ф. Рахимов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

К. Абдурасулова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

В. Давлятов – доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

С. Ниёзова – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета

Ш. Хайдаров – доктор юридических наук, и.о. профессора Ташкентского государственного юридического университета

Р. Кабулов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан

Б. Умирзаков – доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент Академии МВД Республики Узбекистан

А. Баратов – кандидат юридических наук, доцент Ташкентского государственного юридического университета

И. Астанов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

Б. Пулатов – доктор юридических наук, профессор Правоохранительной академии Республики Узбекистан

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

"The scientific-practical journal "Criminology and Criminal Justice" was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on March 18, 2021, with certificate No. 1160.

This journal was founded in cooperation with the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan. The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Editors:

Y. Makhmudov, M. Sharifova,
Y. Yarmolik, E. Mustafaev

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address:

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.

Phone: (0371) 233-66-36,
233-41-09.

Fax: (0371) 233-37-48.

Website: www.ccj.tsul.uz

E-mail: criminologyjournal@tsul.uz

Subscription index: 1386.

The journal is submitted to the Printing house on 24.06.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 7,2.

Units: 100. Order: № 88.

Printed in the Printing house of TSUL

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

N. Salayev – Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

EDITOR-IN-CHIEF

S. Samadov – Acting Head of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

D. Bazarova – Head of the Department of Criminal and Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

K. Khakimov – Head of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption of TSUL, Doctor of Law, Associate professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

M. Rustambayev – Rector of the University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

F. Raximov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

Q. Abdurasulova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

V. Davlyatov – Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD), Associate Professor

S. Niyozova – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

Sh. Khaydarov – Acting professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

R. Kabulov – Professor of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Umirzakov – Associate professor of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy in Legal Sciences (PhD)

A. Baratov – Associate professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences

I. Astanov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

B. Pulatov – Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

O'razaliyev Murod Qorayevich

GIYOHVANDLIK BILAN BOG'LIQ JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHDA

XALQARO HAMKORLIK MASALALARI 8

Xudaykulov Feruzbek Xurramovich

QILMISHNI KVALIFIKATSIYA QILISHDA JINOYAT OBYEKTIV TOMONI

FAKULTATIV BELGILARINING AHAMIYATI19

Mamajanov Abrorbek Mirabdullayevich

Muxammedaliyev Dauletali Muxammedali uli

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI JINOYAT QONUNCHILIGI BO'YICHA

TERRORIZMNI MOLIYALASHTIRISH UCHUN JINOIY JAVOBGARLIK34

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

Majidov Shahzod Abdixalil o'g'li

KORRUPSIYAGA OID HUQUQBUZARLIKLAR HAQIDA XABAR BERGAN

SHAXSLARGA HIMOYA ORDERINI TAQDIM ETISH MASALALARI46

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIIYA FAOLİYATI (YURIDIK FANLAR)

Xo'jamberdiyev Farrux Komilovich

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH MEXANIZMINING ILMIY-NAZARIY

TAHLILI57

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. КРИМИНОЛОГИЯ. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Уразалиев Мурад Кораевич

ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В БОРЬБЕ
С ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ, СВЯЗАННЫМИ С НАРКОТИКАМИ 8

Худайкулов Ферузбек Хуррамович

ЗНАЧЕНИЕ ФАКУЛЬТАТИВНЫХ ПРИЗНАКОВ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ДЕЯНИЯ19

Мамажанов Абдорбек Мирабдуллаевич

Мухаммедалиев Даулетали Мухаммедали улы
УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ФИНАНСИРОВАНИЕ ТЕРРОРИЗМА
ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН34

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

Мажидов Шахзод Абдихалил угли

ВОПРОСЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ОХРАННОГО ОРДЕРА ЛИЦАМ,
СООБЩИВШИМ О КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ46

12.00.14 – ПРОФИЛАКТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИЯ (ПО ЮРИДИЧЕСКИМ НАУКАМ)

Хужамбердиев Фаррух Комилович

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕХАНИЗМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ57

CONTENTS

12.00.08 – CRIMINAL LAW, PREVENTION OF OFFENSES. CRIMINOLOGY. CRIMINAL PROCEDURAL LAW

Orazaliev Murad Korayevich

ISSUES OF INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING
DRUG-RELATED CRIMES 8

Khudaykulov Feruzbek Khurramovich

THE IMPORTANCE OF FACULTATIVE SIGNS OF THE CRIME'S OBJECTIVE
SIDE IN QUALIFICATION OF CRIMINAL ACTS19

Mamajanov Abrorbek Mirabdullayevich

Muxammedaliyev Dauletali Muxammedali uli

CRIMINAL LIABILITY FOR THE FINANCING OF TERRORISM UNDER
THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN34

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

Majidov Shakhzod Abdikhalil ugli

ISSUES OF GRANTING A PROTECTION ORDER TO PERSONS WHO HAVE
REPORTED CORRUPTION OFFENSES46

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY (LEGAL SCIENCES)

Khujamberdiev Farrukh Komilovich

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS OF THE MECHANISM FOR ENSURING
PUBLIC SAFETY57

Kelib tushgan / Получено / Received: 13.05.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 17.05.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.06.2024

DOI: 10.51788/tsul.ccj.4.2./NERK7923
UDC: 343.2(045)(575.1)

QILMISHNI KVALIFIKATSIYA QILISHDA JINOYAT OBYEKTIV TOMONI FAKULTATIV BELGILARINING AHAMIYATI

Xudaykulov Feruzbek Xurramovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
professori v.b.,
yuridik fanlar doktori (DSc)
ORCID: 0000-0002-4940-3762
e-mail: dr.profi114@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada tadqiq etishning mantiqiylik, induksiya, deduksiya, tizimlilik, mantiqiy-yuridik, qiyosiy-huquqiy metodlaridan keng foydalanilgan. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish tushunchasi, jinoyat tarkibi obyektiv tomoni fakultativ belgilari tushunchasi va tuzilishi, jinoyat sodir etish joyi, vaqti, holati, usuli, quroli va vositasining o'ziga xos jinoyat-huquqiy tavsifi, ularning tuzilishi hamda qilmishni kvalifikatsiya qilishda ularning bir-biri bilan o'zaro munosabati batafsil bayon qilingan. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning nazariy asoslari va jinoyat huquqi nazariyasida jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilari to'g'risida olimlarning ilmiy qarashlari, tadqiqotlari, ular o'rtasidagi o'zaro o'xshash va farqli jihatlar haqida atroflicha bayon qilingan. Shuningdek, jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining huquqiy tabiati, uning turlari va tuzilishi qiyosiy tahlil qilinib, ulardagi muammoli jihatlar aniqlangan va tavsiflab berilgan. Olimlarning ilmiy qarashlari va yondashuvlari asosida qilmishni kvalifikatsiya qilishda jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining uchta o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatining nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan hamda ular o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan "uchlik" deb nomlangan. Shu bilan birga, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning nazariy asoslari, jinoyat huquqi doktrinasi va unda mavjud ilmiy tadqiqotlar hamda xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligi tegishli normalari tahlil qilingan holda jinoyat tarkibi obyektiv tomoni bilan bog'liq JK Maxsus qismi normalarini va Oliy Sud Plenumining ba'zi qarorlarining tegishli bandlarini takomillashtirish borasida asosli nazariy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: jinoyat, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish, jinoyat obyektiv tomoni, jinoyat sodir etish joyi, vaqti, usuli, quroli va vositasi, boshqa joy.

ЗНАЧЕНИЕ ФАКУЛЬТАТИВНЫХ ПРИЗНАКОВ ОБЪЕКТИВНОЙ СТОРОНЫ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ ДЕЯНИЯ

Худайкулов Ферузбек Хуррамович,
доктор юридических наук (DSc), и. о. профессора
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье широко используются логический, индуктивный, дедуктивный, системный, логико-юридический и сравнительно-правовой методы исследования. В первую очередь детально описаны понятие квалификации преступлений, понятие состава преступления, объективные и факультативные признаки состава преступления и его структура, место, время, обстоятельства совершения преступления, способы, средства и цели его совершения, а также подробно разъяснены их взаимосвязи при квалификации преступлений. Теоретические основы квалификации преступлений и научные выводы о факультативных признаках состава преступления в уголовном праве, их сходство и различие обсуждаются на основе взглядов и подходов в их исследовании ряда учёных. Кроме того, подвергнуты сравнительному анализу правовая природа факультативных признаков состава преступления, их виды и структура, что позволило выявить проблемные аспекты и дать им последовательное описание. На основе теоретических исследований и рекомендаций учёных по квалификации преступлений изучены три специфические уголовно-правовые значимости факультативных признаков состава преступления, а также введён термин «тройственность», имеющий собственную уголовно-правовую значимость. В рамках статьи осуществлён анализ теоретических основ квалификации преступлений, доктрины уголовного права и релевантных исследований, в завершении работы приводятся разработанные на их основе теоретические предложения и рекомендации по уточнению некоторых норм Особенной части Уголовного кодекса и совершенствованию некоторых пунктов постановления Пленума Верховного суда Республики Узбекистан.

Ключевые слова: преступление, квалификация преступлений, объективная сторона преступления, место, время, способ, орудие и средства совершения преступления, иное место.

THE IMPORTANCE OF FACULTATIVE SIGNS OF THE CRIME'S OBJECTIVE SIDE IN QUALIFICATION OF CRIMINAL ACTS

Khudaykulov Feruzbek Khurramovich,
Acting Professor of Tashkent State University of Law
Doctor of Science in Law (DSc)

Abstract. The article widely uses logical, inductive, deductive, systematic, logical-legal, and comparative-legal research methods. In particular, the concept of qualifying

crimes, the concept and structure of the facultative signs of the objective side of the crime, the specific criminal-legal description of the place, time, situation, method, weapon, and means of committing the crime, their structure, and one of them when qualifying the act—interaction with each other is described in detail. The scientific views and researches of scientists on the theoretical basis of the qualifying crimes and the facultative signs of the objective side of the crime in the theory of criminal law, as well as the similarities and differences between them, are described in detail. Also, the legal nature of the facultative signs of the objective side of the crime, its types, and its structure were comparatively analyzed, and the problematic aspects of them were identified and described sequentially. Based on the scientific views and approaches of scientists, the theoretical and practical aspects of the three specific criminal-legal significances of the objective side of the crime in the qualification of the act were analyzed, and they were called the “triple” with specific criminal-legal significance. At the same time, analyzing the theoretical bases of the qualifying crimes, the doctrine of criminal law, and the scientific research available in it, as well as the relevant norms of the criminal legislation of foreign countries, the norms of the special part of the Criminal Code related to the objective aspect of the criminal structure, and some of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan, reasonable theoretical proposals and recommendations have been developed regarding the improvement of the relevant clauses of the decision.

Keywords: *crime, qualification of crimes, objective side of the crime, place, time, method, weapon and means of committing the crime, other place.*

Kirish

Jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatiga to'xtalishdan oldin jinoyatni kvalifikatsiya qilish tushunchasi va uning o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kvalifikatsiya atamasi lotincha so'zdan olingan bo'lib, “qualitas – sifat” va “facio – qilaman” degan ma'nolarni anglatadi [1, 8-b.]. Kvalifikatsiya atamasi oldindan belgilangan kriteriyalar, ya'ni aniq belgilarga mos keluvchi shaxslarning faoliyatiga baho berishni anglatadi. Kvalifikatsiya shaxsning ijobiy sifatlarini emas, balki sodir etilgan jinoiy qilmishning og'irligi va tashqi ko'rinishini belgilaydi.

Jinoyat huquqi nazariyasida bir guruh olimlar “Jinoyatni kvalifikatsiya qilish JK Maxsus qismining muayyan normasida nazarda tutilgan, sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishning belgilarini jinoyat tarkibi belgilariga solishtirib, ularning mosligini aniqlash va yuridik jihatdan mustahkamlash hamda sodir etilgan jinoyat huquqi normasida butunlay barcha belgilari nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmishga jinoiy-huquqiy baho berishdir” [2, 7-b.; 3], – deb ta'rif berishadi.

Boshqa bir guruh olimlarning fikricha, “jinoyatni kvalifikatsiya qilish JK Umumiy va Maxsus qismlarining muayyan normasida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish belgilarini sodir etilgan jinoyat tarkibi belgilariga solishtirib, ularning mosligini aniqlashdir” [4, 22-b.; 5, 132-b.].

Jinoyat huquqi nazariyasida bir guruh olimlar jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatini ko'rsatib o'tishadi. Ularning fikrlariga ko'ra, "jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilari jinoyat sodir qilish joyi, vaqti, holati, usuli, vositasi va quroli yoki jinoyat tarkibining zaruriy belgisi bo'lishi mumkin, yoxud kvalifikatsiyaviy holatlar sifatida ifodalanishi mumkin. Muayyan jinoyat-huquqiy normada jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilari nazarda tutilmagan hollarda, jazo tayinlashda og'irlashtiruvchi yoki yengillashtiruvchi holatlar sifatida, xususan, muayyan jazoning aniq miqdorini belgilashda inobatga olinishi bilan ularning ahamiyati belgilanadi" [6, 150-151-b.; 7, 78-b.].

Jinoyatni kvalifikatsiya qilish har doim jinoyat qonunining biror normasini tanlash va uni qo'llash bilan bog'liq bo'ladi. Kvalifikatsiya natijasida qilmishning belgilari bilan konkret jinoyat tarkibi belgilari o'rtasidagi muvofiqlik aniqlanadi [8, 30-b.].

Boshqa bir guruh olimlar esa jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatini ko'rsatib, ularni o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan "uchlik" [9, 41-b.; 10, 65-b.] deb atashadi. Ular quyidagilardan iborat:

a) jinoyat tarkibining zaruriy (konstruktiv) belgisi sifatida jinoyat qonuni normasida to'g'ridan to'g'ri nazarda tutilishi;

b) jinoyat tarkibi (obyektiv tomoni)ning javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgisi sifatida JK Maxsus qismi tegishli moddasi og'irlashtiruvchi qismida nazarda tutilishi;

d) jazo tayinlashda "Jazoni yengillashtiruvchi yoki og'irlashtiruvchi holatlar" sifatida nazarda tutilishi mumkin.

Material va metodlar

Maqolada tadqiq etishning mantiqiylik, tizimlilik, induksiya, deduksiya, qiyoslash, tasniflash, umumilmiy va maxsus usullaridan, ya'ni qiyosiy-huquqiy, tahliliy, mantiqiy-yuridik va boshqa metodlaridan keng foydalanilgan. Shu bilan birga, xorijiy davlatlar jinoyat qonunchiligi tizimli o'rganilgan holda jinoyat obyektiv tomoni belgilari bilan bog'liq amaldagi Jinoyat kodeksi normasi va Oliy Sud Plenumi qarorining tegishli bandlari takomillashtirilgan.

Tadqiqot natijalari

Jinoyat huquq nazariyasida jinoyat tarkibi obyektiv tomoni fakultativ belgilarning quyidagi: a) jinoyat sodir qilish joyi; b) jinoyat sodir qilish vaqti; d) jinoyat sodir qilish usuli; e) jinoyat sodir qilish quroli va vositasi; f) jinoyat sodir qilish holati (vaziyati); g) ijtimoiy xavfli oqibat, qilmish va oqibat o'rtasidagi sababiy bog'lanish turlari mavjudligi qayd etilgan.

Jinoyat huquqi fanida jinoyatni sodir qilish vaqtiga oid turli fikrlarni uchratish mumkin. A.V. Naumov vaqtni "Jinoyat sodir etilishi mumkin bo'lgan muayyan vaqtli davr" [11, 194-b.] deb hisoblaydi. A.I. Chuchayev va boshqalar: "Vaqt birinchi navbatda soniya, daqiqa, soat bilan o'lchanadigan biror narsaning davom etishi, davomlilik (uzoqligi)ni o'zida namoyon etishini nazarda tutish kerak. Bu ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilishi davomidagi davr yoki kun yoxud yil vaqti hisoblanishi mumkin" [12, 150-b.], – deb ko'rsatadilar.

M.H. Rustamboyev: “Jinoyat sodir qilish vaqti – sekund, minut, soat, sutka, oy kabi vaqt birliklari bilan o’lchanadigan ma’lum davr bo’lib, aynan shu davrda jinoyat sodir qilinadi” [13, 170-b.], – deydi. R. Kabulovning fikricha, “jinoyatni sodir etish vaqti deganda nafaqat yil, oy, hafta yoki sutkaning muayyan qismi, balki alohida sharoitni yuzaga keltiruvchi biror voqea yuz beradigan davr ham tushuniladi” [1, 133–134-b.].

Bizning fikrimizcha, *jinoyat sodir etish vaqti* jinoyat sodir etilishi mumkin bo’lgan, sekund, minut, soat, sutka, oy kabi vaqt birliklari bilan o’lchanadigan u yoki bu davomiylikdagi muayyan bir davrdir. Har qanday jinoyat muayyan bir vaqtda sodir etiladi, u kunduzi yoki kechasi bo’lishi mumkin. Ba’zan esa muayyan bir vaqtda yoki jarayonda sodir etilishi mumkin.

Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning nazariy asoslarida “jinoyat sodir etish vaqti” atamasini ikki ma’noda tushunish lozim. Bir tomondan, jinoyat sodir etilgan davr ichidagi muayyan vaqt oralig’ini bildiradi, bunda u jinoyat boshlangan va tamomlangan payti bilan cheklanadi. Boshqa tomondan, jinoyat sodir qilish vaqtini qonun chiqaruvchi jinoyat tarkibi mavjudligini e’tirof etish uchun aniqlanishi talab etiladigan zaruriy holatlarning biri sifatida ta’riflaydi, ya’ni bu holda jinoyatni sodir qilish vaqti jinoyat obyektiv tomonining fakultativ belgisidan zaruriy belgisi sifatida qaraladi. Masalan, jinoyat sodir qilish vaqti JK 99-moddasi (onaning o’z chaqalog’ini qasddan o’ldirishi)da “tug’ish vaqtida” yoki “tug’ilishi hamon” sodir etilganligi aniqlanishi shart.

Agar qonun chiqaruvchi jinoyat sodir etish vaqtini obyektiv tomonning zaruriy belgisi deb tan olsa, jinoyat-huquqiy normada u ko’proq predmetli (mavzuli) tarzda nazarda tutiladi. Ijtimoiy xavfli xatti-harakat sodir etish vaqti alohida so’z bilan yoki so’z birikmasi bilan belgilanadi, bunda “vaqt” atamasining o’zi ishlatilmasligi ham mumkin.

Kamdan kam hollarda jinoyat sodir qilish vaqti JK moddalari dispozitsiyalarida nazarda tutiladi. Ammo nazarda tutilgan hollarda uni aniq qilib belgilab olish zarur. Vaqt aniq ko’rsatilmagan bo’lishi mumkin, lekin u aynan nazarda tutiladi. Masalan, saylov natijalarida ovozlarni noto’g’ri hisoblash jinoyati uchun javobgarlik faqat saylov vaqtida yuzaga keladi (JK 146-m.) [13, 170-b.].

O’zbekiston Respublikasi JK Maxsus qismi normalari dispozitsiyalarida jinoyat sodir bo’lish vaqti va jinoyat tarkibining boshqa belgilarini yoritganda, qonun chiqaruvchi odatda aniq ma’no bildiruvchi tushunchani ishlatadi. Jumladan, qonun chiqaruvchi O’zbekiston Respublikasi JK Maxsus qismi normalari dispozitsiyasida jinoyat sodir qilish vaqti atamasini o’zini aniq qilib ko’rsatadi yoxud aniq ma’no tushunchasidan foydalanadi. Masalan, JK 256-moddasiga binoan, “ilmiy tadqiqot yoki sinov tajriba faoliyatini amalga oshirish vaqtida” xavfsizlik qoidalarini buzish badanga o’rtacha og’ir yoki og’ir shikast yetkazilishiga sabab bo’lsagina, qilmish ushbu modda bilan kvalifikatsiya qilinishi mumkin. Lekin O’zbekiston Respublikasi JK Maxsus qismida shunday moddalar ham borki, ularda qonun chiqaruvchi jinoyat sodir qilish vaqti atamasini aniq qilib bermay, uning aniq ma’no tushunchalarini beradi. Masalan, ma’muriy nazorat qoidalarini buzish jinoyatini misol qilib keltirish mumkin (JK 226-modda).

V.B. Malinin va A.F. Parfenovlarning “jinoyat sodir etish vaqti – katta hajmli va ko‘p qirrali tushuncha bo‘lib, uning belgilari huquqiy voqelikning har xil tomonlarida yotadi. Uning shakllanishida turli huquq sohalari normalari hamda jinoyatlar tarkiblarining tuzilish xususiyatlari iz qoldiradi” [15, 178-b.] degan fikrlariga qo‘shilamiz.

Jinoyat sodir etish joyi ham jinoyat tarkibi obyektiv tomonining fakultativ belgisi hisoblanadi. “Uning bunday “fakultativligi” odatda qandaydir ikkinchi darajali belgi sifatida jinoyat qonunida taqiqlangan qilmishni sodir etgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish va jazolash masalasi ko‘rib chiqilishiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatmaydigan sodda tasavvurni yuzaga keltiradi” [16, 23-b.]. Ammo ushbu jinoyat tarkibi obyektiv tomoni fakultativ belgisiga qancha baho berilsa arziydi, chunki JK Maxsus qismda jinoyat sodir qilish joyi to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘rsatilgan yoki mazkur belgi yordamida norma dispozitsiyasini tahlil qilish orqali topiladigan bir qancha moddalar mavjud. Bunday hollarda qilmishni jinoyat deb tan olish uchun u aniqlanishi zarur. Jinoyat sodir etish joyini aniqlashga e‘tiborsiz munosabatda bo‘lish jinoyat-huquqiy normalarni qo‘llashda xatolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Hozirgi kunga qadar qonun chiqaruvchi tomonidan jinoyat sodir etish joyi tushunchasi to‘liq ochib berilmagan. Shu sababli jinoyat huquqi nazariyasida mazkur tushuncha haqida turli nuqtayi nazarlar mavjuddir.

Ayrim mualliflar “jinoyat sodir etish joyini jinoiy qilmish boshlangan, tugagan yoki ijtimoiy xavfli qilmish kelib chiqqan ma‘lum hududni tavsiflovchi belgilar yig‘indisi” sifatida e‘tirof etishadi [12, 151-b.]. “Jinoyat sodir etilgan joy – qonunda ta‘riflangan jinoyat sodir etiladigan muayyan (aniq) hudud (quruqlik, suv yoki havo)” [17, 261-b.].

M.H. Rustamboyev: “Jinoyat sodir qilish joyi jinoyat sodir qilingan chegaralangan hudud, joy, geografik nuqta bo‘lib, unga, masalan, uy-joy, o‘rmon, ombor va shu kabilar kirishi mumkin” [13, 169-b.], – deb o‘z fikrini bayon qiladi.

M. Usmonaliyev esa: “Jinoyat sodir qilish joyi deganda keng ma‘noda olganda mamlakatning chegarasi bilan belgilangan quruqlik, suv va havo havzasi nazarda tutiladi” [5, 189-b.], – deb ta‘kidlab o‘tadi.

Bir qancha manbalarda jinoyat tarkibi obyektiv tomonining fakultativ belgilari ta‘riflanganida uning ma‘nosi ochilmasdan faqat jinoyat sodir qilish joyi aytib o‘tiladi [18, 195-b.; 19, 35-b.; 20, 45-b.].

Fikrimizcha, *jinoiyat sodir etish joyi* – O‘zbekiston Respublikasi JK Maxsus qismi dispozitsiya moddasida to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘rsatilgan yoki ko‘rsatilishi mo‘ljallangan jinoyat sodir etiladigan aniq hududga (quruqlikda, suvda yoki havoda) tegishli bo‘lgan jinoyatning makon (joy)ga oid xususiyatini o‘zida ifodalaydi. Shunday qilib, joyning jinoiy-huquqiy mazmuni ushbu terminning umumiy qabul qilingan ta‘riflanishiga to‘liq mos keladi, ya‘ni bu nimadir joylashgan, sodir bo‘ladigan (yoki bo‘lgan, sodir etilgan) bo‘shliq (makon), joy hisoblanadi. Ya‘ni jinoyatning sodir etilish joyi jinoyat sodir etiladigan (sodir etilgan) bo‘shliq, makon va joydir.

O‘zbekiston zamonaviy jinoyat qonunchiligining mohiyati jinoyat tarkibi obyektiv tomoni fakultativ belgilaridan biri bo‘lib, *jinoiyat sodir etilish holati (vaziyati)* ekanligini tasdiqlaydi.

Adabiyotlarda jinoyat sodir qilish holati (vaziyati) turlicha ta'riflanadi. Masalan, ayrim mualliflar "jinoyat sodir qilish holatini – qonunda belgilangan yoki uning omillarini tashkil qiladigan va u bilan bog'liqlikda jinoyat-huquqiy ahamiyat kasb etadigan jinoyat sodir etilgan sharoitni tashqi atrof-muhit, holatlar yig'indisi" [15, 245-b.] sifatida qarashadi.

Boshqa olimlar esa odatda jinoyat belgisi sifatida holat (vaziyat) haqida gap ketganida "jinoyatchi tomonidan qo'llanadigan va jinoiy qilmishni sodir etishda mavjud shart-sharoitlar nazarda tutilishini ko'rsatadilar. Ko'p hollarda holat (vaziyat) jinoiy faoliyat rivojlanadigan tabiiy muhitni ifodalaydi. Ammo jinoyat sodir qilish holat (vaziyat)i orqaligina jinoyatchi va uning qurboni o'rtasidagi alohida o'zaro munosabatlarni tushunish mumkin" [21, 179-b.].

Gaykov B.T. jinoyat sodir qilish holati (vaziyati)ni jinoyat-huquqiy normalarda nazarda tutilgan jinoyat sodir etiladigan holatlarni tavsiflaydigan obyektiv shart-sharoitlar yig'indisi [21, 150-b.] sifatida ta'riflaydi.

M.H. Rustamboyevning ta'biricha, "jinoyat sodir qilish holati bir qator obyektiv shart-sharoitlar (vaqt, joy va b.) yoki ularning birligi bo'lib, ularning borligi sharoitida ijtimoiy xavfli qilmish sodir qilinadi" [13, 173-b.].

M. Usmonaliyevning fikricha, "jinoyat sodir qilish sharoiti ijtimoiy xavfli qilmish sodir qilish vaqtida mavjud bo'lgan vaziyat bo'lib, bunday vaziyat obyektiv ravishda mavjud bo'lishi, jabrlanuvchi yoki jinoyatchi tomonidan yaratilgan bo'lishi mumkin. Masalan, kuchli ruhiy hayajonlanish holatida qasddan odam o'ldirishni (JK 98-m.) jabrlanuvchi tomonidan qilingan g'ayriqonuniy zo'rlik yoki og'ir haqorat, shuningdek, uning boshqa g'ayriqonuniy harakatlari tufayli to'satdan yuz bergan kuchli ruhiy hayajonlanish holatida sodir qilish va h.k. Aybdorni ushbu normalar bilan javobgarlikka tortish uchun o'sha jinoyat tarkibi obyektiv tomonining zaruriy belgilari doirasiga jinoyat sodir qilish sharoiti yoki vaziyat kiritilgan bo'lishi kerak" [5, 192-b.].

Jinoyat sodir etish holati (vaziyati)ni jinoyat sodir etilayotgan holatlar, shart-sharoitlar yig'indisi sifatida e'tirof etish mumkin. Shuningdek, jinoyat sodir qilish joyiga o'xshagan holda nafaqat jinoyatni sodir etish holati (vaziyati) to'g'ridan to'g'ri jinoyat-huquqiy norma dispozitsiyasida nazarda tutiladi, balki faqat modda dispozitsiyasini tahlil qilish orqali ham topilishi mumkin, shuning uchun B.T. Gaykov tomonidan taklif etilgan ta'rif, fikrimizcha, to'g'ri emas.

Jinoyat sodir etish qurollari va vositalari bir qator ijtimoiy xavfli qilmishlarning obyektiv tomonini amalga oshirishda ham muhim ahamiyatli o'rin tutadi. Ularni qo'llashning ijtimoiy xavfi shundaki, ular jinoiy maqsadning amalga oshirilishini yengillashtiradi.

Jinoyat huquqi fanida va jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning nazariy asoslarida jinoyat sodir etish qurollari va vositalari turlicha ta'riflanadi. "Jinoyat sodir etish vositalari jinoyat sodir etish jarayonida ishlatiladigan predmet (buyum)lar, moslamalar, mexanizmlar, asboblarni, qurollari esa – jinoyat predmetiga shikastlovchi ta'sir ko'rsatish yoki jismoniy zarar yetkazish uchun ishlatiladigan predmet (buyum)lar yoki moslamalardir" [23, 61-b.].

Jinoyat-huquqiy ma'noda jinoyat qurollari jinoiy qonunchilikda bevosita ko'rsatilgan va qilmishning umumiy ijtimoiy xavfini jiddiy oshiradigan, ularning ishlatilishi jinoyat obyekti (predmeti)ga bevosita zarar yetkazadigan yoki zarar yetkazish imkoniyatini yaratadigan predmet (buyumlar)dir.

Shu bilan birga, jinoyat-huquqiy ma'noda jinoyat vositalari *jinoyat qonunida bevosita ko'rsatilgan va qilmishning umumiy ijtimoiy xavfini jiddiy oshiradigan, jinoyat sodir etishni osonlashtirish uchun ishlatiladigan ashyo (predmet)lardir.*

M.H. Rustamboyev ularga quyidagicha ta'rif beradi: "Jinoyat sodir qilish quroli – jinoyat sodir etishga ixtisoslashtirilgan va jinoyat sodir etishda bevosita ishlatiladigan moddiy dunyo predmeti. Jinoyat sodir etish qurollaridan farqli o'laroq jinoyat sodir etish vositalari o'z mazmuniga ko'ra jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazishga moslashtirilgan, lekin ular yordamida jinoyat sodir etishni yengillashtirish mumkin" [24, 205–206-b.]. Ko'pchilik manbalarda jinoyat sodir etish qurollari va vositalarining birgalikdagi ta'rifi beriladi: "Jinoyat qurollari va vositalari ularning yordamida jinoyat sodir etilgan qurollar va moslamalardir" [25, 207-b.].

Boshqa mualliflar ko'ra: "Jinoyat sodir etish qurollari va vositalari aybdor shaxs ulardan foydalanib jinoiy-huquqiy muhofaza obyektiga ta'sir o'tkazadigan harakat (harakatsizlik) usullari, jonli yoki jonsiz tarkibiy qism (komponent)lardir" [17, 259-b.].

Shunday qilib, *jinoyat sodir etish vositasi* – ishlatilishi jinoiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan qurol, predmet, moslama va h.k. yoki ularning yig'indisi. *Jinoyat sodir etish qurolini* esa jinoyat sodir etishda foydalaniladigan moslama, asbob deb ta'riflash mumkin. Jinoyat sodir etish vositalari va qurollari jinoyat tarkibining boshqa belgilariga aloqador hisoblanadi.

Jinoyat sodir etish usullarining jadal ravishda kengayib borishi, ularni sodir etishda eng ilg'or texnika va texnologiyalardan foydalanilishi natijasida jinoyatchilar transmilliy tavsifga ega og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarni sodir etishmoqda [26, 163-b.].

Jinoyat sodir qilish usuli ijtimoiy xavfli qilmish ifodalangan shakl, jinoyatchi tomonidan jinoyat sodir etishda qo'llangan yo'llar va usullar yig'indisidir. Jinoyat sodir qilish usulini barcha jinoyat tarkiblari obyektiv tomoni zaruriy belgisiga kiritish kerak emas, chunki u ko'p hollarda huquqiy ahamiyat kasb etmaydi. Masalan, qasddan odam o'ldirish jinoyat tarkibida usul – jabrlanuvchi miltiqdan otib o'ldirilganligi, pichoq urish yo'li bilan o'ldirilganligi yoki bo'g'ib yoxud zaharlash yo'li bilan o'ldirilganligi huquqiy ahamiyat kasb etmaydi.

Axborot xavfsizligiga qarshi jinoyatlarda xavfsizlik vositalarini yengib o'tish usullari ham turlicha bo'ladi. Masalan, Amerika kompyuter xavfsizligi instituti ma'lumotlariga ko'ra, hakerlar tomonidan quyidagi usullardan foydalanilgan: parollarni izlab topish – 13,9 %; IP-manzilni almashtirish – 12,4 %; soxta xizmat ko'rsatish rad etilganini qayd etish – 16,3 %; trafikni tahlil qilish – 11,2 %; skanerlash – 15,9 %; tarmoq orqali uzatiladigan ma'lumotlarni almashtirish – 15,6 %; boshqa usullar – 14,7 % [27, 263-b.].

"Usul" tushunchasi jinoyat tarkibi obyektiv tomoni doirasida nisbatan mustaqil jinoyat-huquqiy kategoriya sifatida ahamiyat kasb etsa-da, amaldagi qonunchilikda jinoyat sodir etish usuli tushunchasining ta'rifi mavjud emas. Jinoyat sodir etish usuli

tushunchasiga o'xshash nuqtayi nazarni N.S. Tagansev asarlarida uchratish mumkin. Uning fikricha, "Jinoiy qilmishni amalga oshirishda ko'p ma'lum bo'lgan muayyan kombinatsiya, ma'lum tartibda qo'llanadigan vositalar yoki boshqa so'z bilan aytganda, muayyan usulda sodir etilishni talab qiladi" [28, 268-b.].

V.N. Kudryavsev esa jinoyat sodir qilish usulini quyidagicha ta'riflaydi: "Jinoyat sodir qilish usuli muayyan shakldagi harakat, yo'l, usul ko'rinishidagi shaxsning jinoyat sodir qilish vaqtidagi xulq-atvoridir" [29, 60-b.].

M.H. Rustamboyev fikricha, "jinoyat sodir qilish usuli jinoyat sodir qilinayotganda aybdor tomonidan jinoyatni sodir qilishda ishlatiladigan aniq uslub va usullar yoki ularning birligidir" [13, 148-b.].

M. Usmonaliyev ta'biricha, "jinoyat sodir qilish usuli aybdor ijtimoiy xavfli qilmish sodir qilishda foydalanadigan usullar yig'indisidan iboratdir. Jinoyat sodir qilishda qurol vositalaridan foydalanish ham jinoyat sodir qilish usuli doirasiga kiradi" [30, 188-189-b.].

R. Kabulov: "Jinoyat sodir etish usuli shaxsning jinoiy niyatini amalga oshirishi uchun foydalangan ketma-ket harakat usullari va yo'llarining muayyan tartiblarini ifodalaydi. Jinoyat sodir etish usuli qilmish bilan uzviy bog'liq. U qilmish (harakat yoki harakatsizlik)ning qay tarzda bajarilganligi va bunda yo'l va usullarning qanday uzviylikda qo'llanganligini ko'rsatish orqali tavsiflashda muhimdir" [14, 133-b.], – deydi.

Jinoyat sodir etish usuliga batafsil ta'rifni N.I. Panov bergan. U: "Obyektiv tomonda mavjud bo'lgan jinoyat sodir qilish usuli jinoyat qonuni bilan muhofaza qilinadigan ijtimoiy munosabatlarga ijtimoiy xavfli tajovuzni amalga oshirish jarayonida foydalanish uchun tanlangan jinoyat sodir qilish vositalari bilan bog'liq bo'lgan, shaxs tomonidan qo'llangan muayyan tartib, usul, ketma-ketlikdagi harakati va yo'llarini o'zida ifodalaydi" [31, 44-b.], – deydi.

Biz yuqoridagi olimlarning fikrlarini o'rganish asosida jinoyat sodir etish usuliga ancha sodda, aniq ta'rif beramiz. *Jinoyat sodir etish usuli* o'zida jinoiy qilmishning yo'llari va usul (metod)lari yig'indisini ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari tahlili

L.A. Proxorov va M.L. Proxorovalarning fikriga ko'ra, "jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilari jinoyat huquqida muhim ahamiyat kasb etadi. Ular uch o'rinda ahamiyatli hisoblandi: a) jinoyat tarkibining zaruriy belgisi; b) kvalifikatsiyaviy belgisi; d) jazo tayinlashda javobgarlikni yengillashtiruvchi yoki og'irlashtiruvchi holat(lar)" [9, 41-b.].

M.H. Rustamboyev ta'biricha, "ular nazariy jihatdan fakultativdir. Ammo amaliyotda ular jinoyatni ochish, kvalifikatsiya qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu belgilar qonunda bevosita ko'rsatilgan bo'lsa, zaruriy belgi hisoblanadi" [13, 169-b.].

R. Kabulov esa: "Har bir jinoyat muayyan joyda, vaqt oralig'ida, holatlarda, u yoki bu usul, aniq qurol yoxud vositalar bilan sodir etiladi. Sanab o'tilgan belgilardan har biri, agar u Jinoyat kodeksining Maxsus qismi moddalarining dispozitsiyasida nazarda tutilgan bo'lsa, unda jinoyat tarkibining asosiy shartli belgisi sifatida namoyon bo'ladi, bu esa uni so'zsiz aniqlashni talab qiladi" [14, 133-b.], – deb ta'kidlab o'tadi.

M. Usmonaliyev ham “Tergov organlari xodimlari sodir etilgan jinoyatni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish va javobgarlikka tortish uchun taqdim qilishda jinoyat obyektiv tomonining belgilari hisoblangan bu belgilarni to‘g‘ri va batafsil aniqlashlari kerak” [5, 189-b.], – deb o‘z fikrini bayon qiladi.

Yuqoridagi olimlarning fikrlariga qo‘shilgan holda shuni ta’kidlaymizki, agar JK Maxsus qismi muayyan moddasida jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarini bevosita nazarda tutgan bo‘lsa, ular o‘z-o‘zidan qilmish kvalifikatsiyasiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi va qilmishni kvalifikatsiya qilishning zaruriy belgisi yoki javobgarlikni og‘irlashtiruvchi holatlarda kvalifikatsiyaviy belgi sifatida namoyon bo‘ladi.

Qilmishni kvalifikatsiya qilishda *jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining o‘ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyati* (o‘ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatga ega bo‘lgan “uchlik”) quyidagilardan iborat:

1) jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining JK Maxsus qismi muayyan moddasi dispozitsiyasida jinoyat tarkibining (obyektiv tomon asosiy belgisi) zaruriy belgisi sifatida qonun chiqaruvchi tomonidan nazarda tutilishi. JK 98-, 99-, 114-, 164-, 166-, 167-, 168-, 169-, 170- va boshqa moddalari.

2) jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining JK Maxsus qismi muayyan moddasida jinoyat tarkibi (obyektiv tomon)ning javobgarlikning og‘irlashtiruvchi (kvalifikatsiyaviy) zaruriy belgisi sifatida qonun chiqaruvchi tomonidan nazarda tutilishi (JK 97-m. 2-q. “d”, “e”, “z” b.; 104-m. 2-q. “g” b.; 105-m. 2-q. “d” b.; 118-m. 2-q. “g” b.; 119-m. 2-q. “g” b.; 127-m. 3-q. “v” b.; 164-m. 2-q. “a” b., 3-q. “v” b.; 166-m. 2-q. “a” b., 3-q. “b” b.; 169-m. 2-q. “g” b. va h.k boshqa moddalarda);

3) jinoyat qonunida jinoyat tarkibi obyektiv tomonining fakultativ belgilari jazoni yengillashtiruvchi yoki og‘irlashtiruvchi holatlar sifatida (O‘zbekiston Respublikasi JK 55–56-moddalarida) nazarda tutilishi;

Jinoyat qonuni moddalari tahlili asosida jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining yana bitta o‘ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyatini e’tirof etish kerak, deb hisoblaymiz. Jumladan, jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining bir-biri bilan munosabatida vujudga keladigan qilmishni kvalifikatsiya qilishdagi o‘ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyati. Qonun chiqaruvchi JK Maxsus qismi ba’zi moddalarda jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarini ham jinoyat tarkibining zaruriy belgisi sifatida mazkur moddalar dispozitsiyasida to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘rsatgan, ham jinoyat tarkibining javobgarlikni og‘irlashtiruvchi (kvalifikatsiyaviy) zaruriy belgisi sifatida mazkur moddalarning keyingi (ikkinchi, uchinchi) qismlarida to‘g‘ridan to‘g‘ri nazarda tutgan. Bu shundan dalolat beradiki, qilmishni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish uchun albatta ularning bir-biri bilan o‘zaro munosabatini to‘g‘ri aniqlab olish lozim.

A.I. Plotnikov aytganidek, “Jinoyatni kvalifikatsiya qilishning asosini tarkibiy tuzilishini bilish tashkil qiladi” [32, 8-b.].

Bir guruh olimlar ham “qilmishni kvalifikatsiya qilishni tafakkur bilan bog‘liq bo‘lgan mantiqiy bir jarayon” [33, 6-, 8-, 4-b.] sifatida e’tirof etishadi. Darhaqiqat, qilmishni kvalifikatsiya qilish mantiqiy jarayon bo‘lib, jinoyat huquqi normasini qo‘llovchi subyekt ma’lum bir fikrlash bilan bog‘liq faoliyatni amalga oshiradi. Shuning

uchun ham qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilishda jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining bir-biri bilan o'zaro munosabatini to'g'ri aniqlash lozim.

Xulosalar

Jinoyat obyektiv tomoni fakultativ belgilarining o'ziga xos jinoyat-huquqiy ahamiyati to'g'risidagi yuqoridagi olimlarning ilmiy yondashuvlari asosida jinoyat tarkibi obyektiv tomoni bilan bog'liq JK Maxsus qismi normalarini va Oliy Sud Plenumining ba'zi qarorining tegishli bandlarini quyidagicha takomillashtirish zarur degan xulosaga keldik:

Birinchidan, qonun chiqaruvchi tomonidan JK ayrim moddalarida og'irlashtiruvchi holat sifatida o'zgalarning hayoti uchun xavfli bo'lgan jinoyat sodir etish usuli to'g'ridan to'g'ri nazarda tutiladi. Biroq ular turlicha so'z-iboralar orqali ifodalangani sababli qilmishni kvalifikatsiya qilishda ba'zida qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Masalan, JK 8-bo'limi atamalarining huquqiy ma'nosida "ko'pchilik uchun xavfli usul" atamasi, JK 97-moddasi 2-qismi "d" bandi hamda JK 156-moddasi 3-qismi "a" bandida "boshqa shaxslarning hayoti uchun xavfli bo'lgan usulda", JK 173-moddasi 2-qismi "b" bandi "atrofdagilar uchun xavfli usulda" va JK 56-moddasi 1-qismi "e" bandida "ko'pchilik uchun xavfli usul" kabi iboralar qo'llanadi. JK 8-bo'limi atamalarining huquqiy ma'nosida berilgan "ko'pchilik uchun xavfli usul" iborasini barcha holatlarga nisbatan bir xilda ishlatish va jinoyat qonunchiligi normalarini unifikatsiya qilish maqsadida JK 97-moddasi 2-qismi "d" bandi, 156-moddasi 3-qismi "a" bandi va 173-moddasi 2-qismi "b" bandlariga o'zgartishlar kiritish maqsadga muvofiq.

Jinoyat huquqi nazariyasida tadqiqot olib borgan olimlar va bu modda bo'yicha amaliyot natijalarini o'rganish hamda xorijiy mamlakatlar (AQSh, Kanada, Germaniya, Fransiya, Yaponiya, Estoniya, Rossiya, Qozog'iston, Tojikiston) jinoyat qonunchiligini tahlil qilish natijasida shu xulosaga kelindi.

Ikkinchidan, jinoyat sodir qilish quroli qonun chiqaruvchi tomonidan qilmishni kvalifikatsiya qilishning javobgarlikni og'irlashtiruvchi (kvalifikatsiyaviy) belgisi sifatida jinoyat qonuni normasida to'g'ridan to'g'ri nazarda tutilishi mumkin. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, og'irlashtiruvchi belgi JK 56-moddasidagi "Jazoni og'irlashtiruvchi holatlar" ro'yxatiga kiritilmagan. Shuningdek, ushbu moddaning 3-qismida "Sud jazo tayinlashda ushbu moddada nazarda tutilmagan holatlarni og'irlashtiruvchi holat deb topishi mumkin emas"ligi qat'iy qoida sifatida belgilab qo'yilgan. Bizning fikrimizcha, jinoyat sodir qilish qurolining sud tomonidan jazo tayinlashda og'irlashtiruvchi holat sifatida inobatga olinishi hamda ushbu modda "Jazoni og'irlashtiruvchi holatlar" ro'yxatiga kiritilishi lozim, chunki bu masala ayrim xorijiy mamlakatlari Jinoyat kodeksida hal qilingan.

Masalan, Rossiya Federatsiyasi JK 63-moddasi 1-qismi "k" bandiga ko'ra, qurol, jangovar yarog'lar (o'q dorilar), portlovchi moddalar, portlash yoki ularga o'xshatib yasalgan (o'xshatma) moslamalar, maxsus tayyorlangan texnik vositalari, zaharli va radioaktiv moddalar, dori va boshqa kimyoviy-farmakologik preparatlardan foydalanib jinoyatni sodir etgan bo'lsa, jazoni og'irlashtiruvchi holatlar sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, Rossiya, Ozarbayjon, Gruziya, Moldova, Qozog'iston va Qirg'iziston Tojikiston jinoyat kodekslarida [34-40] ham shunday norma mavjud.

Xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanib, jinoyat sodir qilish quroli va vositasi O'zbekiston Respublikasi JK 56-moddasi "Jazoni og'irlashtiruvchi holatlar" ro'yxatiga kiritilishini to'g'ri deb hisoblaymiz.

Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining "O'zganing mulkini o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-toraj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorining 9-bandida uy-joy, omborxona deganda nimalar tushunishi kerakligi haqida tushuntirishlar berilgan. Lekin shuni alohida ta'kidlab o'tish lozimki, "boshqa bino" yoki "boshqa xona" deganda nimalar tushunilishi kerakligi keltirilmagan. Shuning uchun amaliyotda bu tushunchalar nimalar kirishi kerakligi masalasini hal qilishda vakolatli subyektlar o'rtasida qilmishni kvalifikatsiya qilishda ba'zi bir qiyinchiliklar vujudga kelib, xatolarga yo'l qo'yilmoqda.

Masalan, K. va R. lar JK 169-m., 2-q "b", "v", "g" bandlari bo'yicha jazoga hukm qilingan. 2019-yil 4-may kuni K. va R. birgalikda G. va J. ga tegishli avtomashinalarning salonlaridan ancha miqdorni tashkil qiluvchi ularning mulkini, ya'ni magnitofon va avtomashinaning boshqa uskunalari o'g'irlab ketishgan. Avtomashinalar salonlaridagi talon-toraj (o'g'rilik)ni sud boshqa saqlash joyiga g'ayriqonuniy ravishda kirgan holda sodir etilgan deb tan olgan [41]. O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining jinoiy ishlar bo'yicha sud hay'ati O'zbekiston Respublikasi JKning 169-m., 2-q. "g" bandi bo'yicha K.ga nisbatan tayinlangan jazoni hukmdan haqli ravishda olib tashladi.

M. Rustamboyev, M. Usmonaliyev va P. Bakunov va boshqalar darslik hamda o'quv qo'llanmalarida yuqoridagi tushunchalarga nimalar kirishini ta'kidlab, ushbu tushunchalarga o'z mualliflik ta'riflarini berishgan. Xorijiy mamlakat olimlari ham bu tushunchalar uy-joy, omborxonalardan farq qilishini o'z tadqiqot ishlarida ta'kidlab o'tishgan.

P. Bakunovning "boshqa joy deganda moddiy qimmatliklar saqlanadigan ixtiyoriy joylar emas, balki faqatgina moddiy qimmatliklarni saqlash va tashish uchun maxsus ajratilgan yoki moslashtirilgan ichki qurilishga ega obyektlargina nazarda tutilgan" [38, 38-b.] degan fikriga qo'shilamiz.

Shu nuqtayi nazardan bu bo'yicha amaliyot natijalarini o'rganish va xorijiy mamlakatlar (Germaniya, AQSh, Estoniya, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston) jinoyat qonunchiligini tahlil qilish shundan dalolat qiladiki, jinoyat qonunchiligi normalarini unifikatsiya qilish maqsadida "boshqa joy" atamasini barcha holatlarga nisbatan ishlatish va JK 164-moddasi 3-qismi "v" bandi, 166-moddasi 3-qismi "b" bandi hamda 169-moddasi 2-qismi "g" bandlariga o'zgartishlar kiritish va O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining "O'zganing mulkini o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik bilan talon-toraj qilish jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi qarorining 9-bandida: *"Boshqa joy deganda kishilarning vaqtincha bo'lishi yoki ishlab chiqarish yoxud boshqa xizmat maqsadlarida moddiy boyliklarni joylashtirishga mo'ljallangan mulkchilik shaklidan qat'i nazar, bino va inshootlar nazarda tutiladi"*, degan tushuntirish berilishi maqsadga muvofiqdir.

Amaliyotda o'zganing mulkini yashirin usuli bilan talon-toraj qilish ko'plab holatlarda transport vositasiga g'ayriqonuniy ravishda kirish yo'li bilan sodir etilishini inobatga olib bu vaziyatni og'irlashtiruvchi holat deb topish va JK 169-moddasi

2-qismi “v” bandiga “uy-joyga, omborxona, boshqa xona yoki transport vositasiga g‘ayriqonuniy ravishda kirgan holda” degan o‘zgarishlar kiritish maqsadga muvofiq. Shuningdek, bu rivojlangan xorijiy mamlakatlar (Angliya, AQSh, Fransiya, Germaniya, Yaponiya Latviya, Gruzija) va hamda MDH davlatlari jinoyat qonunchiligida o‘z ifodasini topgan.

REFERENCES

1. Sabitov R.A. Teoriya i praktika ugolovno-pravovoy kvalifikatsii [Theory and practice of criminal legal qualifications]. Moscow, Yurlitinform, 2013, p. 8.
2. Kudryavtsev V.N. Obschaya teoriya kvalifikatsii prestupleniy [General theory of classification of crimes]. Moscow, Yuridicheskaya literatura, 2001, p. 60.
3. Semernyova N.K. Kvalifikatsiya prestupleniy nauchno–prakticheskoye posobiye. [Qualification of crimes scientific and practical guide]. Avenue, Ural State Law Academy, 2010, p. 7.
4. Kuznetsova N.F. Problemy kvalifikatsii prestupleniy [Problems of classification of crimes]. V.N. Kudryavtsev (Ed.). Moscow, Gorodets Publ., 2007, p. 22.
5. Usmonaliyev M., Bakunov P. Jinoyat huquqi. Umumiy qism [Criminal law. General part]. Tashkent, Nasaf Publ., 2010, pp. 132, 189, 192.
6. Ugolovnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Obschaya chast' [Criminal law of the Russian Federation. General part]. B.V. Zdravomyslova (Ed.). Moscow, Jurisprudentsiya Publ., 1999, pp. 150–151.
7. Ugolovnoye pravo. Obschaya i Osobaya chasti [Criminal law. General and Special Part]. L.D. Gaukhman (Ed.). Moscow, Jurisprudentsiya Publ., 1999, p. 78.
8. Naimov S.S. Teoreticheskiye i prakticheskiye voprosy kvalifikatsii prestupleniya v ugolovno-pravovykh normakh [Theoretical and practical issues of qualification of the crime in competition of criminal legal norms]. 2006, p. 30.
9. Prokhorov L.A., Prokhorova M.L. Ugolovnoye pravo [Criminal law]. Moscow, Yurist Publ., 1999, p. 41.
10. Ugolovnoye pravo. Obschaya chast' [Criminal law. General part]. L.V. Inogamova-Khegai, A.I. Rarog, A.I. Chuchaev (Eds.). Moscow, Contract, INFRA–M, 2005, p. 65.
11. Rossiyskoye ugolovnoye pravo. Obschaya chast' [Russian criminal law. General part]. A.V. Naumova (Ed.). Moscow, Jurist Publ., 2000, p. 194.
12. Ugolovnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Obschaya chast' [Criminal law of the Russian Federation. General part]. L.V. Inogamova-Khegai, A.I. Rarog, A.I. Chuchaev (Eds.). Moscow, Contract, INFRA–M, 2004, pp. 150–151.
13. Rustambayev M.Kh. Kurs ugolovnogo prava Respubliki Uzbekistan. Ucheniye o prestupnosti [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Doctrine of crime]. Tashkent, Military-Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2018, pp. 148, 169, 170, 173.

14. Kabulov R., Otajonov A.A. Ugolovnoye pravo. Obschaya chast' [Criminal law General part]. Tashkent, Ministry of Internal Affairs Academy of the Republic of Uzbekistan, 2012, pp. 133–134.
15. Malinin V.B., Parfenov A.F. Ob'yektivnaya storona prestupleniya [The objective side of the crime]. St. Petersburg, Legal Institute Publ., 2004, p. 178.
16. Yakubov A.E. Obratnaya sila ugolovnogo zakona [Retroactive force of criminal law]. 2003, p. 23.
17. Kurs ugolovnogo prava. Obschaya chast' [Criminal law course. A common part]. Vol. 1: The Doctrine of Crime. N.F. Kuznetsova, I.M. Tyazhkova (Eds.). Moscow, Zertsalo-M Publ., 2002, p. 261.
18. Kozlov A.P. Ponyatiye prestupleniya [Concept of crime]. St. Petersburg, Legal Center Press Publ., 2004, p. 195.
19. Ugolovnoye pravo Rossii. Obschaya i Osobennaya chasti [Criminal law of Russia. General and Special Part]. V.K. Duyunov (Ed.). Moscow, PRIOR Publ., 2008, p. 35.
20. Ugolovnoye pravo. Obschaya i Osobennaya chasti [Criminal law. General and Special parts]. N.G. Kadnikov (Ed.). Moscow, Gorodets Publ., 2006, p. 45.
21. Ugolovnoye pravo. Obschaya chast' [Criminal law. General part]. B.H. Petrashev (Ed.). Moscow, PRIOR Publ., 1999, p. 179.
22. Gaikov B.T. Ugolovnoye pravo. Obschaya chast' [Criminal law. General part]. Rostov-on-Don, 2006, p. 150.
23. Babiy H.A. Ugolovnoye pravo Respubliki Belarus. Obschaya chast' [Criminal law of the Republic of Belarus. A common part]. Minsk, Theseus Publ., 2000, p. 61.
24. Rustambayev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Umumiy qism [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. General part]. Vol. 1: Doctrine of Crime. Tashkent, TSIL Publ., 2010, pp. 205–206.
25. Naumov A.V. Rossiyskoye ugolovnoye pravo [Russian criminal law]. Vol. 1: General part. Moscow, Yuridicheskaya literatura, 2004, p. 207.
26. Umarxanova D.Sh., X.R.Ochilov. Xalqaro jinoyat huquqi. [International criminal law]. Tashkent, TSUL, 2019, p. 163.
27. Rating of computer crimes. *Information Protection Management*, 2004, vol. 8, no. 3, p. 263.
28. Tagantsev N.S. Russkoye ugolovnoye pravo. Obshaya chast' [Russian criminal law. Part General]. Moscow, *Science*, 1994, vol. 1, p. 268.
29. Kudryavtsev V.N. Sposob soversheniya prestupleniya i yego ugolovno-pravovoye znachenie [The method of committing a crime and its criminal legal significance]. *Soviet State and Law*, 1957, no. 8, p. 60.
30. Usmonaliyev M. Jinoyat huquqi (Umumiy qism) [Criminal law (General part)]. Tashkent, New Age Generation Publ., 2005, pp. 188–189.
31. Panov N.I. Sposob soversheniya prestupleniya i ugolvnaya otvetstvennost' [Method of committing a crime and criminal liability]. Kharkov, Visshaya shkola, 1982, p. 44.
32. Plotnikov A.I. Teoreticheskiye osnovy kvalifikatsii prestupleniy [Theoretical foundations of the classification of crimes]. Orenburg, Moscow State Law Academy Publ., 2001, p. 8.

33. Yepikhin A.Yu. Kvalifikatsiya prestupleniy [Qualification of crimes]. Syktyvkar, Syktyvkar State University Publ., 2005, p. 6.
34. Criminal Code of the Russian Federation. Article 63. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
35. Criminal Code of the Azerbaijan Republic. Article 61. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
36. Criminal Code of Georgia. Article 53¹. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
37. Criminal Code of the Republic of Moldova. Article 77. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
38. Criminal Code of the Republic of Kyrgyzstan. Article 55. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
39. Criminal Code of the Republic of Tajikistan. Article 62. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
40. Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Article 54. Legal Russia: federal legal portal (v. 3.2). Available at: <http://law.edu.ru>
41. Materials of the court archive of Surkhandarya region. 2019, Case no. 430, p. 6.